

Archyvinė medžiaga kaip istorijos šaltinis apie 1941, 1949 ir kitais metais ištremtus Latvijos gyventojus

Straipsnis skirtas ištremtų Latvijos gyventojų asmens bylose esančių archyvinių dokumentų kaip istorijos šaltinio moksliniam tyrimui. Į šią temą gali būti įtrauktos platesnės įvairių autorių temos, tyrinėtos „remiantis Latvijos SSR sovietinių represinių įstaigų archyviniais dokumentais kaip istorijos šaltiniu“. Dėl didelės šios temos apimties jos istoriografija čia nebus nagrinėjama, nes tam reikalinga atskira studija.

Sovietinio represinio režimo tremtinių asmens bylos laikomos trijuose Latvijos valstybinio archyvo (LVA) fonduose: 1987 fonde „1941 m. birželio 14 d. iš Latvijos ištremtų žmonių asmens bylos“, 1994 fonde „1945–1953 m. iš Latvijos ištremtų vokiečių kilmės gyventojų, pilietybės neturinčių žmonių, religinių sektų atstovų ir asocialaus elemento asmens bylos“ ir 1894 fonde „1949 m. kovo 25 d. ištremtų Latvijos gyventojų asmens bylos“¹.

Nuo 1940 m. rugsėjo mėn. Latvijos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD), vėliau ir Valstybės saugumo liaudies komisariato (NKGB) 1-asis specialusis skyrius turėjo ne tik nusikaltimais sovietinei sistemai kaltinamų asmenų baudžiamąsias bylas, bet ir šių asmenų šeimos narių įskaitos bylas. Registracijos arba trėmimo bylų teisinį pagrindą galima rasti RSFSR Baudžiamojo kodekso (1926 m. pataisytas leidimas)

58–1c (rusų kalba – 1в) straipsnyje, kur, be kita ko, yra konstatuota, kad „...asmuo, jo pilnamečiai šeimos nariai, jeigu jie koku nors būdu prisidėjo prie rengiamos arba įvykdytos išdavystės, arba koku nors būdu žinojo apie išdavystę, bet apie ją nepranešė atitinkamoms institucijoms, yra baudžiami įkalinimu nuo penkerių iki dešimties metų ir nuosavybės konfiskavimu. Kiti pilnamečio išdaviko šeimos nariai, išdavystės metu gyvenę kartu su juo (arba ja), arba buvę jo (arba jos) išlaikytiniais, netenka balsavimo teisės ir penkeriems metams ištremiami į atokų Sibiro rajoną“². Taigi kalbama apie suaugusiuosius, vaikai šiuo atveju neturėjo būti tremiami. Tačiau iš tikrųjų buvo kitaip, ir tai yra dar viena nuoroda į sovietinio režimo metu prieš Latvijos gyventojus įvykdytus nusikaltimus.

1941 m. pavasarį buvo priimti keli SSRS Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) ir visą sąjunginės komunistų (bolševikų) partijos (VKP(b) direktyviniai nutarimai dėl SSRS vakarų regionuose gyvenančių ir iš dalies sovietiniam režimui neištikimų žmonių³. Tarp šių nutarimų buvo SSRS NKGB parengtas, Vsevolodo Merkulovo patvirtintas ir 1941 m. gegužės 16 d. išsiuntinėtas VKP(b) nutarimo projektas ir SSRS LKT įstatymo projektas „Dėl antisovietinių, nusikalstamų ir visuomenei pavojingų elementų iškeldi-

nimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos SSR“, bet praktiškai šį įstatymo projektą Latvijoje taikė miestų ir rajonų NKVD darbuotojai, milicija ir vietos sovietiniai aktyvistai. 1945 m. vasario 5–6 d., gavus SSRS valstybės saugumo komisaro V. Merkulovo žodinius nurodymus, iš Rygos ir Jūrmalos į Komijos ASSR buvo išsiųsti vokiečių kilmės gyventojai ir pilietybės neturintys asmenys – iš viso 666 žmonės⁴. Latvijos gyventojai į specialiąsias gyvenvietes buvo išsiųsti po valstybinio patikrinimo ar filtracijos ir kitais atvejais. 1951 m. iš Latvijos buvo išsiųsti 48 Jehovos liudytojai⁵. 1949 m. kovo 25 d. trėmimo iš Latvijos „teisinis pagrindas“ buvo visiškai slapta SSRS Ministrų Tarybos tų metų sausio 29 d. nutarimas Nr. 390-138vs „Dėl buožių su šeimomis, nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, legalizuotų banditų, tebetęsiančių priešišką veiklą, ir jų šeimų, taip pat represuotų banditų talkininkų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijos“⁶.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje Latvijos SSR NKVD ir NKGB 1-ojo specialiojo skyriaus turimos administracinių tremtinių įskaitos bylos buvo išvežtos į Rusiją pagal jų kompetenciją į vietines tam tikrų vietovių (Krasnojarsko, Kirovo, Molotovo (Permės), Čkalovo, Sverdlovsko ir kt.) administracijos įstaigas, kurių įrašais remiantis 1941 m. birželio 14 d. buvo suimti ir administraciniu pagrindu iš Latvijos ištremti žmonės. Sovietinių laikų teismų praktikoje „administracinis trėmimas“ buvo laikomas administracine bausme, kurią taikant įstatymų pažeidėjas ištremiamas iš gyvenamosios vietos į tolimus SSRS rajonus. Jis buvo numatytas daugelyje reglamentuojančių potvarkių ir taikomas nuo XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių pagal įsigalėjusią SSRS teismų praktiką⁷. Po SSRS ir Vokietijos karo iš Latvijos ištremtų žmonių įskaitos bylos, sugrąžintos jau kaip

inventorinė archyvų medžiaga, buvo atiduotos Latvijos SSR vidaus reikalų ministerijos (MVD) archyvu, kuris buvo atsakingas už jų saugojimą⁸.

Suaugusieji, įskaitant šešiolikmečius, 1941 m. birželio 14-ąją, 1949 m. kovo 25-ąją ir vėliau iš Latvijos į Sibirą bei tolimus Šiaurės regionus ištremtus asmenis, turėjo dalyvauti specialiųjų vietinių komisijų vykdomame surašyme. Vaikų bylos buvo įtrauktos į ištremtų tėvų bylas.

1988–1989 m. tremtinių bylos buvo papildytos specialiosiose gyvenvietėse įkurdintų asmenų įskaitos bylomis. Taip pat buvo sudaromos 1945–1955 m. ir 1949 m. kovo 25 d. ištremtų žmonių bylos. Iš esmės Latvijos valstybiniame archyve saugomų visų trijų trėmimo laikotarpių bylų struktūra yra panaši. Tą patvirtina LVA 1894 fondo 2 apyrašo archyvinų bylų registracijos žurnalai⁹.

Nuo 1954 m. kovo mėn. beveik visos 1941 m. birželio 14-ąją, 1949 m. kovo 25-ąją ir kitais metais ištremtų žmonių asmens bylos buvo nuolat ir dideliais kiekiais siunčiamos iš SSRS (įskaitant Uralą, Sibirą, tolimąją Šiaurę ir Tolimuosius Rytus) įkalinimo ir tremties vietų į Latvijos SSR MVD archyvą. Vis dėlto pažymėtina, kad 1941 m. birželio 14-ąją, 1949 m. kovo 25-ąją ir kitais metais ištremtų pavienių asmenų bylose yra ne visi dokumentai. Į Latviją nebuvo atsiųstos ir kai kurios SSRS regionų NKVD archyvų bylos. Šį dalyką galima paaiškinti tuo, kad atitinkamos tremtinius registruojančios komisijos dėl įvairių priežasčių laiku nesusėjęs rajonų ir regionų archyvams pateikti turimų bylų. Dėl to Latvijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (VRM) Reabilitacijos departamento žinion patekusi archyvinė medžiaga apie 711 asmenų suėmimą ar ištėmimą 1941 m. birželio 14 d. buvo neišsami, nes iš tikrųjų šie asmenys nebuvo represuoti arba jiems suimti ar ištremti nepakako įkalčių¹⁰. Labiausiai tikėtina, kad 1941 m. pavasarį

Latvijos SSR NKGB darbuotojai įtraukė šiuos asmenis į ištremtųjų sąrašą ir tuo pačiu metu parengė nutarimus dėl jų įkalinimo, tačiau per 1941 m. birželio 14 d. masinį trėmimą šių asmenų dėl tam tikrų priežasčių nebuvo jų gyvenamosiose vietose. Tą patį galima pasakyti ir apie 1945 m. vasario 5–6 d. ištremtų vokiečių kilmės Rygos gyventojų bei 1949 m. kovo 25 d. ištremtų Latvijos gyventojų asmens bylas.

Kitais atvejais, kai iš Latvijos ištremtas asmuo pasibaigus tremties laikui dėl tam tikrų priežasčių negrįždavo nuolat gyventi į Latviją, o likdavo kitame SSRS regione, šio asmens tremties byla buvo ir toliau saugoma atitinkamo regiono NKVD skyriuje.

Atskirų bylų dokumentai yra fragmentiški ir neišsamūs (pavyzdžiui, informacija apie tremtinių mirtį jų tremties vietoje). Vis dėlto tų dokumentų, kurie Valstybiniame archyve sudaro 19 683 asmenų, ištremtų 1941 ir 1944–1953 m., archyvinės bylas (iš viso buvo ištremta beveik 60 tūkst. žmonių), visiškai pakanka analizei atlikti.

Latvijos Respublikos VRM Reabilitacijos departamento nutarimu pavienių iš Latvijos ištremtų žmonių asmens bylos buvo sujungtos į vieną bendrą konkrečios šeimos tremtinių bylą. Ši naują pavidalą LVA saugomos tremtinių bylos įgijo 1989–1990 m. Nutarimą sujungti bylas patvirtino Latvijos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojas, milicijos generolas majoras Z. Indrikovas¹¹. Tai buvo atlikta remiantis Latvijos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. birželio 8 d. potvarkiu, siekiant vienoje vietoje sukaupti medžiagą apie šios kategorijos piliečius¹². XX a. paskutiniojo dešimtmečio viduryje Latvijos Respublikos VRM Reabilitacijos departamentas baigė socialiniu požiūriu teisėtą politiškai represuotų asmenų reabilitaciją.

Iš Latvijos Respublikos VRM ir LVA atstovų sudaryta komisija, remdamasi 1991 m. kovo 26 d. priimtu įstatymu „Dėl archyvų“,

1995 m. vasario 24 d. potvarkiu Nr. 1/822a Latvijos valstybiniam archyviui atidavė saugoti 13 281 bylą ir 1949 m. kovo 25 d. ištremtų Latvijos gyventojų asmens bylų kartoteką¹³. 1996 m. gegužės 13 d. Latvijos Respublikos VRM Reabilitacijos departamentas visus 1941 m. birželio 14 d. ištremtų Latvijos gyventojų asmens bylų dokumentus kartu su priėmimo pažymėjimu Nr. 855 atidavė saugoti Latvijos valstybiniam archyviui¹⁴. Laikydamasis minėto potvarkio, Reabilitacijos departamentas Latvijos valstybiniam archyviui perdavė 5164 asmens bylas ir atitinkamai 5164 kortelių kartoteką, kur kiekvienoje kortelėje nurodyti represuoti šeimos nariai¹⁵. 1996 m. rugsėjo 19 d. archyviui pagal potvarkį atidavė 1239 „1945–1955 m. iš Latvijos ištremtų vokiečių kilmės gyventojų, pilietybės neturinčių asmenų, religinių sektų atstovų ir asocialaus elemento asmens bylas“ ir atitinkamą kartoteką¹⁶. Iš VRM Reabilitacijos departamento gautose 1941 m. birželio 14 d. administraciniu pagrindu ištremtų žmonių asmens bylose galima rasti informacijos apie 14 194 asmenis¹⁷. Atsiminimų knygoje „Tremtiniai. 1941 metų birželio 14-oji“ yra sukaupta informacija apie 15 424 asmenis, ištremtus 1941 m. birželio 14 d. 1949 m. kovo 25–30 d. buvo ištremti 42 125 žmonės, o per šią ir kitas 1945–1953 m. vykdytas trėmimo kampanijas iš viso (įskaitant pakeliui į tremties vietą gimusius vaikus, vėliau išsiųstus kitus šeimos narius ir t. t.) buvo ištremta 44 271 asmuo. Taigi per visą trėmimų laikotarpį – 1941–1953 m. – iš Latvijos buvo ištremta 59 695 žmonės¹⁸.

Latvijos valstybiniame archyve 1987 ir 1994 fonduose bylos yra išdėstytos pagal 1941 m. birželio mėn. ir pokario laikotarpio iki 1953 m. šalies administracinį teritorijos suskirstymą į rajonus bylų numerių didėjimo tvarka¹⁹.

Kalbant apie administraciniu pagrindu iš Latvijos ištremtų žmonių bylas sudarančių

dokumentų formą, reikėtų paminėti šiuos dalykus. Pirma, šią formą sukūrė Latvijos SSR NKVD (MVD) ir NKGB; šiek tiek skiriasi 1941 m. birželio 14-ąją, 1945 m. vasario 5–6-ąją ir 1949 m. kovo 25-ąją ištremtų asmenų bylų dokumentų sudėtis.

Antra, Latvijos valstybinio archyvo 1987, 1994 ir 1894 fonduose saugomos bylos yra sudarytos iš kelių atskirų bylų, sujungtų į vieną bylą. Dabar jas būtų tiksliau vadinti šeimų trėmimo bylomis, nes turima „šeimoms galvos“ įskaitos byla yra sujungta su specialiosiose gyvenvietėse įkurdintų jo šeimos narių asmens bylomis. Tai yra Latvijos ypatumas, o nuo administraciniu pagrindu ištremtų lietuvių asmens bylų jos skiriasi tuo, kad specialiosiose gyvenvietėse apgyvendintų lietuvių tremtinių asmens bylos yra laikomos atskiru vienetu²⁰.

Trečia, tremtinių asmens bylų struktūra, forma ir turinys skiriasi atsižvelgiant į rajoną, kuriame žmogus buvo apgyvendintas. Šie skirtumai gana dideli, nors dokumentų sisteminimo principai iš esmės panašūs. 1941 m. birželio 14 d. ištremtų žmonių asmens bylos šiek tiek skiriasi nuo pokario tremtinių bylų, kurios truputį plonesnės. Ant 1949 m. kovo 25 d. ištremtų žmonių asmens bylų viršelių yra nurodytas nusikaltimo pobūdis – „buožės šeima“²¹ arba „nacionalisto šeima“²². Be to, ant 1954 m. vasario mėn. iš Rygos ištremtų vokiečių kilmės žmonių asmens bylų viršelių yra nurodyta – „vokiečių kilmės šeima“²³.

Sutvarkytų inventorinių įskaitos bylų struktūra iš esmės yra panaši į Latvijos SSR NKVD (MVD) arba NKGB (MGB) nustatytą tyrimų arba baudžiamųjų bylų struktūrą. Bylos pradžioje pateikiami dokumentais pagrįsti antisovietinės „šeimoms galvų“ veiklos motyvai ir nutarimas įkalinti. Toliau pateikiamas nutarimas dėl šeimos narių, kaip valstybės priešų arba išdavikų, ištėmimo.

Iš tikrųjų bylos pradžia beveik sutampa su baudžiamąja byla iki tos vietos, kur nurodoma įtariamąjo asmens kaltė ir pateikiamas pakankamas kiekis įrodymų šeimai ištremti²⁴. 1949 m. kovo 25 d. ištremtų valstiečių – buožių bylose pateikiama informacija apie jų namų ūkius ar nuosavybę²⁵.

Toliau inventorinėse bylose eina pranešimas apie įkalinto asmens šeimos sudėtį, šeimos narių skaičių, amžių ir gyvenamąją vietą bei giminystės ryšį. Šiuos dokumentus paprastai sudarydavo ir patvirtindavo atitinkamo rajono NKVD (MVD) ir NKGB (MGB) operatyviniai darbuotojai bei skyriaus vadovas. Tai, kad ne visos bylos baigiasi atsakingų pareigūnų parašais ir nutartimis, rodo, jog 1941 m. gegužės–birželio mėn. šeimų trėmimui iš Latvijos rengtasi skubotai. 1949 m. kovo 25 d. tremtinių asmens bylose išvadų, pranešimų ir apklausų lapai buvo užpildyti itin skrupulingai²⁶.

Toliau prie šių bylų pridedama kiekvieno atskiro asmens ištėmimo byla, kuri 1941 m. buvo oficialiai vadinama „specialiųjų gyvenviečių tremtinio asmens byla“ arba „tremtinio iš Latvijos SSR asmens byla“²⁷.

Be to, ant bylų, sukurtų NKVD (NKGB, taip pat MGB) raštvedybos tikslais, viršelių galima rasti tokias antraštes: „tremtinio asmens byla“ arba „specialiosios gyvenvietės tremtinio byla“²⁸. Bylų pavadinimai yra kelių rūšių, atsižvelgiant į rajoną, kuriame byla buvo sudaryta, tačiau pagrindas išlieka nepakitęs – tai yra tremtinio asmens byla. Bylas visiems pilnamečiams (16 metų ir vyresniems) asmenims jau vietoje sudarinėjo atitinkamų rajonų specialioji komisija. Nepilnamečiai (vaikai iki 16 metų amžiaus) buvo įrašomi į jų motinų bylas. Šiose bylose pateikiami tokie dokumentai: tremtinio apklausos anketa, kurioje nurodoma, kas, kada ir kuriam laikui ištėmė konkretų asmenį. Paprastai anketose buvo vartojama standartinė formulė: „Remiantis Latvijos

SSR NKVD (MVD) arba NKGB (MGB) nutarimu asmuo yra išsiunčiamas į Sibirą²⁹; toliau nurodomas konkretaus regiono ir rajono pavadinimas²⁹.

Apklaustos anketoje taip pat nurodomas šeimos narių skaičius (paprastai motinų anketose) bei sudėtis ir tremtiniui išduoto registracijos pažymėjimo, su kuriuo jis turi kas mėnesį registruotis konkretaus rajono NKVD specialiojoje komisijoje, išdavimo data. Toliau – anketą pildžiusio NKVD pareigūno ir tremtinio parašai³⁰.

Be to, tremtinių bylose galima aptikti įvairių formų įsipareigojimų, nurodančių, kad asmuo iš Latvijos SSR buvo ištremtas dėl administracinių priežasčių neapibrėžtam laikotarpiui (kai kuriais atvejais buvo nurodomas 20 metų laikotarpis) be teisės neleistinai palikti tremties vietą ir kad šis asmuo turi tam tikrą laikotarpį periodiškai prisistatyti specialiajai komisijai. Šiuos įsipareigojimus tremtinys turėjo patvirtinti savo parašu³¹. Be to, jis buvo įspėjamas, kad jei nesilaikys šių įsipareigojimų, turės už tai atsakyti pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 82 straipsnį, kuriame konstatuojama, kad „už kalinio pabėgimą iš įkalinimo ar suėmimo vietos nustatyta laisvės atėmimo iki trejų metų bausmė“³². Toliau įdėtas kontrolinis lapas, kuriame yra pastabos apie tremtinio registravimosi specialiojoje komisijoje laiką ir jo parašas³³. Specialiosios komisijos vadovas vietoje nustatydavo registracijos procesą; paprastai registruotis reikėdavo kiekvieną savaitę arba 1–2 kartus per mėnesį.

Jei tremtinys nusižengdavo šiai registracijos tvarkai ir laiku neatvykdavo registruotis, specialiosios komisijos vadovas jam galėdavo skirti administracinę baudą. Ypatingais atvejais arba tremtiniui pabėgus prasidėdavo jo gaudynės³⁴.

Kadangi žmonės tremtyje praleisdavo ilgus metus, jų bylose paprastai būdavo keltas registracijos pažymėjimų su parašais ir

pažymėjimų (paso pavidalo) su specialiosios komisijos žymomis, taip pat vadinamųjų „vilko pasų“ arba vietoj paso išduodamų pažymėjimų³⁵ su parašais ir atsakingo specialiosios komisijos darbuotojo patvirtintomis registravimosi komisijoje datomis. Bylose yra ir kitokių dokumentų, pavyzdžiui, pokario laikotarpiu įvestas pasirašymas³⁶ dėl gyvenamosios vietos nekeitimo, kuriame tremtinys turėjo savo parašu patvirtinti, kad buvo informuotas, jog, remiantis SSRS Liaudies Komisarų Tarybos (LKT) 1945 m. sausio 8 d. nutarimu „Dėl teisinio statuso“ ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1948 m. lapkričio 26 d. potvarkiu „yra specialiosios komisijos ištremtas visam laikui be teisės grįžti į ankstesnę gyvenamąją vietą ir už tremties vietos neteisėtą palikimą bus nubaustas 20 metų nelaisvės“³⁷. Daugeliu atvejų 1945 m. kovo 25 d. ištremti asmenys, norėdami būti išbraukti iš specialiosios komisijos registro, atsižvelgiant į SSRS Ministrų Tarybos 1955 m. lapkričio 24 d. ir 1956 m. kovo 12 d. reglamentus dėl leidimo gyventi bet kurioje šalies vietovėje, išskyrus tą regioną, iš kurio asmuo buvo ištremtas, be kita ko, turėjo pasirašyti sutikimą, kad jiems prieš tremtį priklausę namai ir kiti pastatai nebus sugrąžinti³⁸.

Visos to meto aukštesniosios SSRS ir Latvijos SSR valstybinės institucijos sulaukė nesuskaičiuojamos daugybės tremtinių prašymų leisti jiems grįžti į tėvynę. Kartu su prašymais buvo pateiktos ir kelios biografijos, iš kurių matyti tikrosios gyvenimo tremtyje sąlygos.

Toliau bylose įsegti atitinkamų rajonų NKVD nutarimai, rodantys, ar tremtinių prašymai grįžti į tėvynę buvo patenkinti, ar atmesti. Prašymų atmetimo tikslas ir motyvai nenurodomi, kartais dokumentuose galima rasti paskubomis įrašytus nutarimus: „Grįžimas nepageidautinas“, „Netikslinga“ ar paprasčiausiai – „Atmesti!“

Buvo atmesta daugybė prašymų leisti grįžti į Latviją. Dauguma leidimų grįžti į Latviją išduoti 1954–1956 m., kai po J. Stalino mirties tremtiniais ir jų šeimų nariams buvo leista sugrįžti į Latviją. Išimtis – 1946-ieji, kai grįžti iš tremties į Latviją buvo leista našlaičiams vaikams.

Asmens bylų pabaigoje galima rasti įvairios rūšies susirašinėjimo, susijusio su tremtinio ir jo šeimos narių tremties vieta; ypatingais atvejais, kai asmuo neteisėtai paliko tremties vietą, susirašinėjimo tarp NKVD institucijų, susijusio su asmens paieška, ir kitokių dokumentų.

Paskutiniai tremtinio dokumentai yra atitinkamo rajono atsakingo NKVD darbuotojo nutarimas atiduoti asmens bylą saugoti į to rajono NKVD 1-ojo specialiojo skyriaus archyvą. 1988–1991 m. bylų pabaigoje galima rasti tremtinių arba jų šeimų narių prašymų Latvijos SSR (vėliau Latvijos Respublikos) vidaus reikalų ministerijai dėl reabilitacijos, taip pat prašymų išduoti VRM rašytinius pripažinimus, kad konkrečių asmenų ir jų šeimos narių administracinis trėmimas yra pripažįstamas nepagrįstu ir neteisėtu, kad šie asmenys yra visiškai reabilituoti, ir išrašų iš reabilitacijos patvirtinimų.

IŠVADOS

Pirma, 1941 m. birželio 14 d. iš Latvijos SSR ištremtų žmonių asmens bylos, panašiai kaip ir Latvijos SSR NKVD (NKGB) baudžiamosios bylos, yra teisiniai sovietinio režimo dokumentai, liudijantys sovietų represijas prieš Latvijos gyventojus pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu. Kitaip negu 1949 m.

kovo 25 d. ir kitais metais ištremtų žmonių asmens bylose, šiose bylose išliko agentų arba skundikų pranešimai, nors jų bylose neturėtų būti. Tie pranešimai šiek tiek atskleidžia asmens apkaltinimo mechanizmą.

Antra, trėmimų bylos yra unikalus istorijos šaltinis, ypač tremtinių biografijos ir prašymai, rašyti penktojo ir šeštojo dešimtmečių sandūroje ir įtraukti į esamus dokumentus. Tais prašymais buvo kreipiamasi į visas to meto SSRS ir Latvijos SSR valstybines institucijas ir prašoma leidimo grįžti į tėvynę. Jie atspindi tikrąsias tremtinių gyvenimo sąlygas.

Trečia, istorinėse studijose šie dokumentai galėtų būti lyginami su valdančiųjų VKP(b) ir NKVD (NKGB) institucijų direktyvomis, instrukcijomis, įsakymais ir nurodymais, kuriais remiantis buvo vykdomi masiniai trėmimai. Taip pat palyginimui reikia naudoti baudžiamąsias bylas asmenų, Latvijos SSR valstybės saugumo komiteto apkaltintų padarius itin pavojingus nusikaltimus tautai. Tai padeda geriau suprasti tikrąjį trėmimo mastą ir jo priežastis.

Ketvirta, šių dokumentų paplitimą mokslinėse studijose neabejotinai skatins galimybė palyginti juos su represuotųjų atsiminimais, biografijomis, dienoraščiais ir kitais, už chronologinių sovietinio režimo sistemos ribų sukurtais šaltiniais. Naudojant tinkamą metodiką, būtų galima tiesiogiai palyginti ir analizuoti skirtinguose šaltiniuose pateikiamus duomenis.

Beveik 20 tūkst. iš 60 tūkst. tremtinių bylų, saugomų Latvijos valstybiniame archyve, yra vertingas istorijos šaltinis, kuris dar daugelį metų trauks mokslininkų dėmesį.

Nuorodos

¹ *Latvijas Valsts arhīva fondu rādītājs*, I daļa, Rīga, Latvijas Valsts arhīvs, pp. 150–151; Latvijos

valstybinis archyvas (LVA), f. 1987, 1994, 1894. Įskaitos bylos.

² *KPFSR Kriminālkodekss. Ar grozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim*, Rīga, 1940, p. 24.

³ B. Spridzāns, „Tā sākās Latvijas iedzīvotāju masveida represijas“, *Latvijas Arhīvi. Represēto saraksts 1941*, 1995, Nr. 1, p. 2–3; J. Riekstiņš, „1941. gada 14. jūnija deportācija Latvijā“, *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs* (sast. A. Bambals, A. Kalnciema, D. Kļaviņa, I. Lase, E. Pelkaus, I. Šķiņķe, L. Vītola), Rīga, 2001, p. 9–25, 43–44, 804.

⁴ LVA, f. 1994, ap. 1, b. 1, l. 30.

⁵ J. Riekstiņš, „1949. gada 25. marta deportācija Latvijā“, *Aizvestie. 1949. gada 25. marts* (sast. A. Āboliņa, A. Kalnciema, Z. Kārklīšs, D. Kļaviņa, E. Pelkaus, J. Riekstiņš, L. Strazdiņa, I. Šķiņķe, I. Zemļanskis), Rīga, 2007, d. 1 [Aizputes apriņķis – Kuldīgas apriņķis], p. 11, 814.

⁶ *История сталинского Гулага: Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов: Собрание документов в семи томах*, т. 1: *Массовые репрессии в СССР*, Москва, 2004, с. 517–519.

⁷ *Контрразведывательный словарь*, Москва, 1972, с. 66; *KPFSR Kriminālkodekss*, p. 24.

⁸ A. Bambals, „1941. gada 14. jūnijā izsūtīto Latvijas iedzīvotāju arhīva lietas“, *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*, p. 27.

⁹ LVA, f. 1894, ap. 2, b. 1–11.

¹⁰ B. Spridzāns, „Tā sākās Latvijas iedzīvotāju masveida represijas“, *Latvijas Arhīvi. Represēto saraksts 1941*, 1995, Nr. 1, p. 3.

¹¹ LVA, f. 1987, ap. 1, b. 1770, l. 121.

¹² Ibid., b. 17704, l. 121.

¹³ Ibid., 1894. fonda vēsturiskā izziņa., p. 9.

¹⁴ Ibid., 1987. fonda vēsturiskā izziņa., p. 4.

¹⁵ Ibid., Dokumentu pieņemšanas–nodošanas akts Nr. 855.

¹⁶ Ibid., 1994. fonda vēsturiskā izziņa., p. 4.

¹⁷ B. Spridzāns, op. cit., *Represēto saraksts 1941*, 1996, Nr. 1, p. 2–3; Piemiņas grāmatā „Aizvestie“ apkopotas ziņas par 1941. gada 14. jūnijā 15424 izsūtītajām personām.

¹⁸ *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*, Rīga, 2007, d. 1, p. 192.

¹⁹ LVA, 1987. fonda vēsturiskā izziņa., p. 4.

²⁰ A. Bubnys, „Buvēs Lietuvos SSR KGB archyvas: dokumentų sudėtis, kiekis ir tvarkymas“, *Lietuvos archyvai*, 1997, Nr. 8, p. 7–16; G. Gečiauskas, R. Mačiulionytė, „Lietuvos ypatingojo archyvo fondų ir apyrašų sąrašas“, ibid., 1999, Nr. 13, p. 133–147.

²¹ LVA, f. 1894, ap. 1, b. 10613, bylos viršelis.

²² Ibid., b. 428, bylos viršelis.

²³ Ibid., f. 1994, ap. 1, b. 12720, bylos viršelis.

²⁴ Ibid., f. 1987, ap. 1, b. 13160.

²⁵ Ibid., f. 1894, ap. 1, b. 10613, l. 1b, 2.

²⁶ Ibid., b. 425, l. 8–8 a. p.; b. 7127, l. 5–5 a. p.; b. 7301, l. 9; b. 7120, l. 8.

²⁷ Ibid., f. 1987, ap. 1, b. 20236, bylos viršelis.

²⁸ Ibid., f. 18740, ap. 1; f. 1894, ap. 1, b. 10613, l. 13.

²⁹ Ibid., f. 1987, ap. 1, b. 13160.

³⁰ Ibid., f. 19711, ap. 1, l. 9–9 a. p.

³¹ Ibid., f. 1987, ap. 1, b. 19711, l. 8.

³² *KPFSR Kriminālkodekss*, p. 43–44.

³³ LVA, f. 1894, ap. 1, b. 7639, l. 85–85 a. p.

³⁴ Ibid., f. 1987, ap. 1, b. 11053, l. 86–87.

³⁵ Ibid., b. 15428, l. 24–24 a. p.

³⁶ Ibid., b. 19711.

³⁷ Ibid., b. 13160.

³⁸ Ibid., f. 1894, ap. 1, b. 12244, l. 122.